

Miąso, Józef

Międzynarodowa Konferencja Historyków Oświaty

Rozprawy z Dziejów Oświaty 25, 93-105

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

REFERATY Z MIĘDZYNARODOWEJ KONFERENCJI HISTORII OŚWIATY W J A B Ł O N N I E 24—27 IX 1980

Rozprawy z dziejów oświaty, t. XXV/83
PL ISSN 0080-4754

JÓZEF MIĄSO

MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA HISTORYKÓW OŚWIATY

W dniach od 24 do 27 września 1980 r. w Jabłonie pod Warszawą obradowała druga międzynarodowa konferencja historyków oświaty. Coraz częstsze spotkania badaczy zajmujących się dziejami edukacyjnymi stanowią wyraz powszechnie odczuwanej potrzeby wymiany myśli, poglądów i doświadczeń, a także podejmowania skoordynowanych dociekań naukowych o charakterze komparatystycznym. Od dłuższego czasu w wielu krajach świata daje się zaobserwować wyraźne ożywienie badań nad przeszłością oświaty i wychowania. Historia oświaty zaczyna zajmować poczesne miejsce wśród nauk o człowieku. Zajmując się ważnym wycinkiem dziejów kultury przestaje być wyłącznie subdyscypliną pedagogiczną. Studia nad przeszłością edukacyjną nie ograniczają się do historii myśli pedagogicznej i dziejów instytucji oświatowych, lecz w coraz szerszym zakresie obejmują różne przejawy życia umysłowego społeczeństwa. Są one podejmowane nie tylko przez historyków o orientacji pedagogicznej, lecz i przez historyków ogólnych, badających dzieje społeczeństwa oraz jego świadomości i kultury.

Wyrazem ożywionego ruchu naukowego w dziedzinie historii wychowania jest m.in. powstawanie w wielu krajach Europy, Ameryki i Azji specjalistycznych towarzystw skupiających dość liczne grupy badaczy. Wydają one własne periodyki naukowe, organizują konferencje, inspirują badania zespołowe nad węzłowymi problemami, przyczyniają się wreszcie do podniesienia naukowej rangi historii wychowania przez podejmowanie problematyki teoretyczno-metodologicznej¹. O wzroście ak-

¹ W Stanach Zjednoczonych Towarzystwo Historii Oświaty wydaje od 1961 r. swój organ „History of Education Quarterly”. W Niemieckiej Republice Demokratycznej od 1961 r. ukazuje się rocznik „Jahrbuch für Erziehungs- und Schulgeschichte”, który jest organem odpowiedniej komisji Akademii Nauk Pedagogicznych (Kommission für Deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte). W Republice Federalnej Niemiec działa Historische Kommission der Deutschen Gesellschaft für Erziehungswissenschaft, w Australii i Nowej Zelandii — Australian and New Zealand History of Education Society, które wydaje swój organ (półrocznik) „ANZHEs Journal”. Podobne towarzystwa działają w Norwegii (Selskapet for Norsk Skolehistorie) oraz w innych krajach skandynawskich. W 1980 r. powstało

tywności w dziedzinie badań oraz upowszechniania ich wyników świadczą m.in. obszerne informacje o ruchu naukowym publikowane systematycznie na łamach międzynarodowego czasopisma „Paedagogica Historica”, ukazującego się w Gandawie (Belgia) od 1961 r. najpierw pod red. R. L. Plancke'a, a następnie K. de Clercka. Cennym uzupełnieniem tego czasopisma są wydawane w odstępach rocznych (od 1968 r.) obszerne tomy bibliograficzne pt. *Documentatio paedagogica historica*, zawierające wykazy publikacji z zakresu historii oświaty, ukazujących się niemal we wszystkich krajach świata. „Paedagogica Historica” jest czasopismem półrocznym, na którego łamach publikowane są liczne rozprawy naukowe oraz obszerne informacje o badaniach prowadzonych w różnych krajach, a także wykazy i omówienia najnowszych książek, rozpraw i artykułów. Warto w tym miejscu podkreślić, że również dorobek polskiej historiografii oświatowej zajmuje od lat wielu sporo miejsca na łamach tego czasopisma. W ostatnich latach również inne czasopisma publikują artykuły przeglądowe o badaniach prowadzonych w różnych krajach. Ważną rolę odgrywa pod tym względem wydawany w Londynie od 1967 r. kwartalnik pt. „History of Education”, będący organem brytyjskiego Towarzystwa Historii Oświaty (History of Education Society). Czasopismo to przyczyniło się do spopularyzowania w świecie wiedzy o polskiej przeszłości edukacyjnej, zwłaszcza o Komisji Edukacji Narodowej². Poświęca ono również uwagę badaniom prowadzonym w naszym kraju³.

Z inicjatywy brytyjskich historyków wychowania szczególnie żywo zainteresowanych rozszerzeniem międzynarodowej współpracy we wrześniu 1978 r. odbyło się na uniwersytecie w Oxfordzie seminarium, w którym wzięło udział ponad dwudziestu specjalistów z różnych krajów europejskich oraz ze Stanów Zjednoczonych. Główny temat obrad stanowiły wzajemne relacje pomiędzy strukturami społecznymi i oświatą w róż-

we Włoszech (przy uniwersytecie w Parmie) Centre Italiano per la Ricerca Storico — Educativa. W niektórych krajach, jak np. w Hiszpanii, w ramach ogólnokrajowych towarzystw pedagogicznych działają wyodrębnione sekcje historii oświaty. W Polsce podobną funkcję zaczyna spełniać powołana w listopadzie 1978 r. specjalna komisja w ramach Komitetu Nauk Pedagogicznych PAN. Spośród nowych czasopism specjalistycznych na szczególną uwagę zasługuje francuski kwartalnik „Histoire de L'éducation”, wydawany od końca 1978 r. przez Institut National de Recherche Pedagogique w Paryżu.

² Np: Ł. Kurdybacha, *The Commission for National Education in Poland 1773—1794*, „History of Education”, 1973, nr 2; J. Miąso, *Education and social structures in the Kingdom of Poland in the second half of the nineteenth century*, ibidem, 1981, nr 2. Towarzystwo to opublikowało również rozprawę profesora University of Birmingham Ryszarda Szretera pt. *Education for nation-saving: Poland between the partitions*. Por: *History of Education Society, The history of education in Europe*, London 1974.

³ Por: R. Szreter, *Historical studies of education in Poland today*, „History of Education”, 1979, nr 2.

nych okresach historycznych, a w szczególności w XIX w. Oprócz referatów omawiających procesy zmian zachodzących w oświacie pod wpływem przeobrażeń struktur społecznych oraz rolę czynników demograficznych w historii wychowania wygłoszono też kilka komunikatów obrazujących zarówno stan badań, jak i ważniejsze kierunki zainteresowań naukowych w poszczególnych krajach⁴. Szczególne zainteresowanie uczestników wzbudził szeroki plan badań nad dziejami alfabetyzacji w Szwecji, realizowany przez liczny zespół uniwersytetu w Umea pod kierownictwem Egila Johanssona. Ożywiona dyskusja nad zaprezentowanymi referatami i komunikatami wskazywała na pilną potrzebę zacieśnienia międzynarodowej współpracy jako niezbędnego warunku badań porównawczych.

Swego rodzaju wprowadzeniem do dyskusji na temat międzynarodowej współpracy był referat Williama W. Brickmana z University of Pennsylvania pt. *Bengt Skytte (1614—1683) and Sophopolis: Genesis, development and decline of a plan for an international university and research institute*. Autor referatu ukazał mało znane historykom próby powołania do życia przez zaprzyjaźnionego z Janem Amosem Komenskim szwedzkiego uczonego i dyplomate Bengt Skytte'a „miasta uczonych”, czyli międzynarodowego uniwersytetu skupiającego wszystkich ludzi nauki bez względu na wyznanie, narodowość i poglądy polityczne. Jednym z rezultatów spotkania w Oxfordzie było powołanie grupy roboczej złożonej z przedstawicieli Anglii, Belgii, Francji, Polski i RFN oraz powierzenie jej zadania opracowania planu konferencji, podczas której mogłaby być podjęta decyzja o powołaniu do życia międzynarodowej organizacji historyków oświaty, najpierw z krajów europejskich, a w dalszej perspektywie również z innych części świata. Wyłoniona w ten sposób grupa robocza przygotowała plan konferencji na temat kształcenia nauczycieli w Europie do 1914 r., ich statusu oraz społecznej funkcji, zaproponowała też projekt statutu nowej organizacji.

Pierwsza międzynarodowa konferencja historyków oświaty odbyła się w dniach od 24 do 27 września 1979 r. w katolickim uniwersytecie w Leuven (Belgia). Wzięło w niej udział 55 uczestników z 13 krajów, głównie z Europy oraz ze Stanów Zjednoczonych. Zaprezentowane referaty oraz ożywione dyskusje dały pogłębiony obraz kształtowania się nowoczesnego zawodu nauczycielskiego oraz społecznej funkcji nauczy-

⁴ Referaty wygłosili m.in. Walter H. G. Armytage (W. Brytania) — *Rhode Island Red vs Bluestocking: Aspects of demography and education*, Victor Karady (Francja) — *Scientists and class structure: Social recruitment of students of the Parisian Ecole Normale Superieure in the 19th century*; Marits de Vroede (Belgia) — *Adult education in a changing society. The case of Belgium in the 19th century*; Detlef Müller (RFN) — *Qualification crisis and school reform*; Józef Miąso — *Education and social structures in the Kingdom of Poland in the second half of the nineteenth century*.

cieli od XVIII do końca XIX w. Wyniki obrad będą wykorzystane w specjalnej publikacji na temat kształcenia nauczycieli w Europie⁵.

Uczestnicy spotkania w Leuven w sposób jednomyślny powołali do życia organizację pod nazwą Stała Międzynarodowa Konferencja Historii Oświaty (The International Conference for the History of Education, francuska nazwa: l'Association Internationale pour l'Histoire de l'Education). Zatwierdzony przez uczestników statut głosi, że celem tej organizacji jest: 1. popieranie i ułatwianie badań na polu historii oświaty; 2. ułatwianie międzynarodowych kontaktów, wymiany informacji i współpracy pomiędzy historykami oświaty; 3. upowszechnianie przekonania o roli i znaczeniu historii wychowania oraz jej wkładzie w postęp pedagogiczny i społeczny; 4. popieranie wysiłków zmierzających do wprowadzenia historii wychowania do programów nauczania; 5. organizowanie konferencji, seminariów, grup roboczych oraz spotkań służących realizacji wymienionych zadań⁶. Pracami organizacji kieruje sześćoosobowy Komitet wybrany podczas konferencji w Leuven (The Committee of the International Standing Conference)⁷. Oficjalnym organem tego Komitetu jest biuletyn pt. „International Newsletter for the History of Education”, wydawany od 1980 r. w Hannowerze (RFN)⁸. Głównym zadaniem Komitetu jest działanie na rzecz ożywienia międzynarodowej współpracy, programowanie konferencji, seminariów i spotkań oraz organizowanie i popieranie zespołowych badań skupiających specjalistów z różnych krajów. Członkami nowej organizacji mogą być zarówno osoby indywidualne, jak i krajowe towarzystwa historyków oświaty. Organizacja nie pobiera od swoich członków żadnych opłat ani składek. W pracach związanych z organizacją konferencji korzysta jedynie ze wsparcia moralnego i materialnego uczelni i instytutów naukowych oraz UNESCO.

⁵ Wykaz uczestników konferencji w Leuven oraz tytuły wygłoszonych referatów podaje „International Newsletter for the History of Education”, 1980, nr 1. Por też: M. de Vroede, *The history of teacher training: Opening address of the International Standing Conference on the History of Education (Louvain, 24—27 September 1979)*, „History of Education”, 1981, nr 1; Wiliam A. Bruneau, *The International Standing Conference on the History of Education (ISCHE): The significance of the meeting at Leuven/Louvain, September 1979*, „Paedagogica Historica”, 1979, t. XIX, nr 1.

⁶ „International Newsletter for the History of Education”, 1980, nr 1.

⁷ W skład Stałego Komitetu weszli: Brian Simon (przewodniczący) — prof. uniwersytetu w Leicester, Manfred Heinemann (sekretarz) — prof. uniwersytetu w Hannowerze, Tina Tomasi — prof. uniwersytetu w Parmie, Maurits de Vroede — prof. katolickiego uniwersytetu w Leuven, dr Willem Frijhoff — pracownik Institut National de Recherche Pédagogique w Paryżu i Józef Miąso — prof. z Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w Warszawie.

⁸ Wydawany przez M. Heinemanna biuletyn zamieszcza sporo informacji o życiu naukowym w różnych krajach, o konferencjach międzynarodowych i krajowych oraz o nowych publikacjach.

Druga międzynarodowa konferencja, zorganizowana z inicjatywy Komitetu przez Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN odbyła się w Jabłonie we wrześniu 1980 r. Wzięło w niej udział 65 osób z 18 krajów Europy, Azji, Australii i Ameryki Północnej⁹. Głównym tematem obrad były innowacje w oświacie i wychowaniu w przekroju historycznych (*Educational innovation in historical context*). Na konferencję nadesłano 35 referatów. Były one prezentowane w trzech oddzielnie obradujących grupach roboczych. W grupie pierwszej przedstawiano wyniki badań nad innowacjami od czasów średniowiecza do końca XVIII w., w grupie drugiej — nad przemianami, jakie przyniósł wiek XIX. Najlicniejsza grupa, trzecia, skupiała historyków zajmujących się XX w.¹⁰ Wprowadzeniem do dyskusji w grupach roboczych były dwa referaty wygłoszone na sesji plenarnej: B. Suchodolskiego (*Historyk wychowania wobec innowacji pedagogicznych*)¹¹ oraz R. Vandenberghe'a z Belgii (*Współczesne kierunki badań nad innowacjami pedagogicznymi*). Referaty te zawierające wielkie bogactwo myśli teoretycznej oraz inspiracji metodologicznych rzutowały w sposób wyraźny na przebieg dyskusji w grupach roboczych. Referaty i komunikaty przedstawiane w tych grupach stwarzały na ogół dobrą podstawę dyskusji nie tylko nad zagadnieniami szczegółowymi, lecz i nad problematyką metodologiczną. Autorzy koncentrowali swoją uwagę głównie na zagadnieniach innowacji w dziedzinie teorii wychowania, programów nauczania oraz struktury systemów oświatowych. Kilka referatów poświęcono dziejom teorii i praktyki wychowania przedszkolnego. Świadczy to o żywym zainteresowaniu w świecie historią pedagogiki przedszkolnej. Wielu uczestników prezentowało w swoich referatach analizę ogólnych problemów pedagogiki i oświaty na przykładzie wybranych krajów (np. Portugalii, Holandii, Hiszpanii, Belgii, Niemiec, Kanady, Indii, Japonii, Włoch i W. Brytanii). Zarówno referaty, jak i dyskusja wykazały ogromne znaczenie badań porównawczych dla wyrobienia sobie właściwego obrazu przemian zachodzących w dziedzinie oświaty i wychowania oraz dostrzegania prawidłowości, a także specyfiki i osobliwości tych przemian. Ujawniły się jednocześnie i niedostatki zarówno w sferze warsztatowej, jak i teore-

⁹ W konferencji w Jabłonie uczestniczyli historycy z następujących krajów: Anglii, Australii, Belgii, Berlina Zachodniego, Czechosłowacji, Francji, Hiszpanii, Holandii, Japonii, Kanady, Niemieckiej Republiki Demokratycznej, Norwegii, Polski, Republiki Federalnej Niemiec, Szwecji, Węgier, Włoch i ZSRR. Referaty nadesłali również historycy z Indii i Portugalii.

¹⁰ Por.: W. Frijhoff, *Deuxième colloque périodique de l'Association Internationale pour l'Histoire de l'Éducation (Jablonna — Varsovie, 24—27 septembre 1980)*, „Histoire de L'éducation”, 1980, nr 9; M. Takeda, *The second International Conference on the History of Education*, „Japanese Journal of Educational Research”, 1981, nr 1.

¹¹ Por. polską wersję tego referatu opublikowaną w: *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XXIV, Wrocław 1981.

tycznej, pogłębiane dodatkowo przez brak uściślonej terminologii. A oto pełna lista zgłoszonych referatów:

Rafael Avila de Azevedo (Portugalia), *La révolution pédagogique au Portugal (XIX siècle)*.

Luciana Bellatalla (Włochy), *Angelo Patri: An Italo-American pioneer, liberal educator*.

Julio Ruiz Berio (Hiszpania), *Innovations pédagogiques de l'institution libre d'enseignement en Espagne au cours du XXième siècle (1907—1936)*.

An Bosmans-Hermans (Belgia), *The international economic expansion of Belgium and the primary school (1905—1910)*.

John T. Bradshaw (W. Brytania), *An industrial pressure groups and curriculum change*.

Jean D. Browne (W. Brytania), *The process of curriculum change in England and Wales during the period 1945—1970*.

Dagmar Čapková (Czechosłowacja), *Some educational innovations as proposed by J. A. Comenius*.

Phillip McCann (Kanada), *The origin and growth of infant school in Britain 1816—1850*.

Kenneth Charlton (W. Brytania), *Education in England 1529—1640: a revolution?*

Malcolm Cole (W. Brytania), *The Whitelands College May Queen Festival 1881—1981 as an agent of informal education*.

Marc Depaepe (Belgia), *The development of classes in the Belgian primary school in the nineteenth century*.

Nan L. Dodde (Holandia), *Educational innovation in Netherlands during the first half of the 19th century*.

Karl-Heinz Günther (NRD), *Grundzüge der Geschichte des Schulwesens in Deutschland im 19. Jahrhundert*.

Christine M. Heward (W. Brytania), *Bureaucratisation and innovation*.

Rudolf Koschnitzke (RFN), *Bildungsreformversuche auf der Grundlage Herbartischer Philosophie und im Kontext der preussischen und der Österreichischen Revolution von 1848*.

Czesław Majorek (Polska), *Paedagogical innovations in Polish educational historiography*.

Jozef Mátej (Czechosłowacja), *The democratisation of the educational system in Czechoslovakia after 1945*.

Jordi Mones i Pujol-Busquets (Hiszpania), *The Montessorian pedagogy in Catalonia before the Francoism periode*.

Idana Pescioli (Włochy), *L'école maternelle en Italie depuis 1923 jusqu' à aujourd'hui*.

Ilaria Porciani (Włochy), *Teaching method's innovations and state control in Italy: The introduction of compulsory handbooks in schools*

(1860—1900).

Dario Ragazzini (Włochy), *Innovation by the executive branch in the history of the Italian secondary school.*

Kadria I. Salimova (ZSRR), *Main trends in the development of schools in the West 1917—1939.*

Sureshachandra Shukla (Indie), *Innovations in education: The colonial historical context.*

J. W. Ashley Smith (W. Brytania), *Theophilus Gale and open-endedness.*

Pere Sola (Hiszpania), *L'introduction de la science experimentale à l'enseignement populaire et la libre pensée (Catalonia 1901—1906).*

Harald Scholtz (Berlin Zachodni), *Jugendbewegung und das Ziel der Selbsterziehung im zusammenhang der Erziehungspolitik in Deutschland.*

Simonetta Soldani (Włochy), *Unsuccesfull attempts at innovation. The unsteady system of technical education in the new Italian state 1860—1900.*

Bogdan Suchodolski (Polska), *L'historien de l'éducation face aux innovations pédagogiques.*

Olav Sunnana (Norwegia), *The Norwegian non-official school system.*

Neil Sutherland (Kanada), *The „New” education in Anglophone Canada: „Modernization” transforms the curriculum.*

Richard Szreter (W. Brytania), *The subject teaching periodical and educational innovation: The case of Economics and economics in English schools 1949—1974.*

Masanao Takeda (Japonia), *Educational innovation in Japan and a history of Soviet-Russian education.*

Tina Tomasi, Giovanni Genovesi (Włochy), *L'évolution du système scolaire italien de 1945 à nos jours.*

Otto Vag (Węgry), *The spread of a new type of educational institution: Public pre-school education.*

Roland Vandenberghe (Belgia), *Recent trends in research on educational innovations: Special problems for historians of education* ¹².

W niniejszym tomie *Rozpraw z dziejów oświaty* publikujemy teksty niektórych referatów w pełnym przekonaniu, że wzbogacają one naszą wiedzę z zakresu historii powszechnej, inspirują do nowych badań, ukazują wreszcie ważną rolę komparatystyki w historiografii oświatowej. Biorąc pod uwagę wspomniane już trudności wynikające m.in. z braku jednolitej terminologii Redakcja *Rozpraw* zrezygnowała z pierwotnego zamiaru publikowania tych referatów w języku polskim i zdecydowała się udostępnić je polskiemu czytelnikowi w języku oryginału. Wyjątek

¹² Teksty referatów są udostępniane specjalistom przez dwa ośrodki: Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN w Warszawie oraz Institut National de Recherche Pédagogique (Service d'Histoire de l'Éducation) w Paryżu (29 rue d'Ulm).

od tej reguły stanowi skrót referatu R. Szretera, który publikujemy w wersji polskiej. Pełny tekst tego referatu ukazał się bowiem już w czerwcu 1981 r. w brytyjskim „Journal of Curriculum Studies”.

W pierwszej kolejności publikujemy francuską wersję referatu Bogdana Suchodolskiego. Następnie referat Rolanda Vandenberghe'a o współczesnych kierunkach badań nad innowacjami w oświacie i wychowaniu. Autor wychodząc z założenia, że cała historia oświaty jest w dużej mierze historią innowacji, charakteryzuje badania nad innowacjami podejmowane od lat sześćdziesiątych naszego stulecia przez pedagogów, socjologów oraz specjalistów w dziedzinie organizacji szkoły. Ich celem jest głębsze wniknięcie w istotę reform oraz innowacji. Wprowadza rozróżnienie pomiędzy reformą szkolną, która obejmuje cały system szkolny i jest uwarunkowana potrzebami ekonomicznymi, społecznymi i politycznymi, a innowacją, która obejmuje przede wszystkim proces wdrażania nowych idei, treści i metod do praktyki oświatowo-wychowawczej. Twierdzi, iż historycy wychowania nie powinni ograniczać swoich zainteresowań do reform szkolnych, lecz badać również innowacje, a zwłaszcza ich wdrażanie do praktyki szkolnej. Badając bowiem procesy wdrożeń otrzymujemy prawdziwy obraz różnic pomiędzy planowanym a rzeczywistym efektem działań innowacyjnych. Jak wykazują współczesne dociekania, czynnikiem decydującym o wdrożeniu innowacji jest nauczyciel.

W historii działań innowacyjnych szczególne miejsce zajmuje dorobek J. A. Komenskigo. D. Čapková dowiodła, że zapoczątkowane przez twórcę nowożytnej pedagogiki innowacje stanowiły część składową jego filozofii. Nowatorstwo w dziedzinie teorii nauczania wynikało z jego teorii człowieka, społeczeństwa i kultury. Było obliczone na doskonalenie świata, człowieka i społeczeństwa. W dążeniu do zintegrowania celów, treści i metod nauczania sformułował Komenski teorię pansofii, która stała się filozoficzną podstawą jego teorii wychowania oraz przebudowy społeczeństwa, a także ogólną metodologią nauki i wszelkiego ludzkiego działania. Wprowadził on też do pedagogiki ideę rozwoju i postępu. Oświatę traktował jako podstawowy czynnik doskonalenia teorii i praktyki. Wiele uwagi poświęcił również pracy, której nie traktował z wąsko użytecznego punktu widzenia, lecz widział w niej zasadniczy warunek doskonalenia człowieka i społeczeństwa.

Znany autor cenionych prac na temat oświaty i wychowania w Anglii w dobie Renesansu K. Charlton podejmuje w swoim referacie interesującą polemikę z sądami formułowanymi przez niektórych historyków o socjologicznej orientacji oraz przez tzw. historyzujących socjologów. Za przykład posłużyły mu poglądy niektórych historyków, głoszących, że w latach 1529—1640 dokonała się w szkolnictwie angielskim, zwłaszcza w uniwersytetach, prawdziwa rewolucja i że to ona właśnie utorowała drogę angielskiej rewolucji XVII w. Autor proponuje uściślenie

takich pojęć, jak „kryzys” i „rewolucja”. Sugeruje też podjęcie szczegółowych badań nad funkcją szkoły w tym okresie, gdyż tylko na tej drodze można otrzymać prawidłową odpowiedź na pytanie o rolę szkolnictwa w przygotowaniu ludzi do rewolucji. Wiadomo bowiem — pisze autor — że funkcja szkoły bywa najczęściej konserwatywna; polega ona na przekazywaniu i utrwalaniu w młodym pokoleniu wiadomości oraz systemu wartości starszych pokoleń.

Spośród kilku zaprezentowanych opracowań na temat wychowania przedszkolnego wybrano referat obrazujący początki i rozwój instytucji przedszkolnych w Wielkiej Brytanii. Pierwsze przedszkole założone w 1816 r. przez Roberta Owena w New Lanark (Szkocja) stało się wzorcem dla podobnych instytucji najpierw na wyspach brytyjskich, a następnie w innych krajach. Wychowanie przedszkolne — twierdzi wieloletni badacz jego dziejów Philip McCann (profesor Memorial University of Newfoundland w Kanadzie) — było częścią składową wielkiego ruchu na rzecz oświaty dla ubogich, zapoczątkowanego w dobie rewolucji przemysłowej. Podbudowę teoretyczną tego wychowania stanowiły poglądy społeczno-pedagogiczne Roberta Owena oraz Samuela Wilderspina. Obaj czerpali wiele myśli z idei Oświecenia oraz z pedagogiki Pestalozziego. Wilderspin przejął ponadto wiele myśli z pism szwedzkiego matematyka i zarazem myśliciela religijnego Emanuela Swedenborga.

Ewolucję nauczania na poziomie elementarnym omawia na przykładzie XIX-wiecznej Belgii Marc Depaepe. Szczegółowo analizuje proces przechodzenia od nauczania indywidualnego do upowszechnienia się w szkołach systemu klasowego, grupującego dzieci według wieku. Autor szczegółowo omawia zarówno zalety, jak i mankamenty tego systemu. Do pierwszych należała przede wszystkim realizacja zasady jednolitości szkoły, możliwość kontrolowania jej pracy przez władze administracyjne, większa ekonomika kształcenia, umożliwiająca bardziej racjonalne wykorzystanie pracy nauczyciela, i wreszcie system promocji, który rodził pożądane współzawodnictwo uczniów. Już jednak w drugiej połowie XIX w. ujawniły się słabe strony tego systemu, a w szczególności całkowite odejście od indywidualizacji w nauczaniu. Problem ten, na szerszą skalę nie rozwiązany do dnia dzisiejszego, budzi nadal żywe zainteresowanie współczesnych pedagogów.

Nieudaną próbę wprzęgnięcia belgijskiej szkoły początkowej do polityki ekspansji ekonomicznej i kolonialnej w początkach XX w. przedstawia An Bosmans-Hermans. W 1905 r. z inicjatywy króla Leopolda II odbył się w Mons wielki międzynarodowy kongres poświęcony problemom ekspansji ekonomicznej, a w szczególności kolonialnej. W akcji tej ważne zadania przypaść miały szkole początkowej. Akcentowano jej obowiązki w zakresie rozwijania przedsiębiorczości u dzieci, silnej woli, odwagi, zdyscyplinowania oraz kształtowania zainteresowań życiem eko-

nomicznym. Próby poszerzenia programu nauczania o zagadnienia związane z ekspansją ekonomiczną nie znalazły szerszego oddźwięku ani wśród nauczycieli, ani pedagogów. Nauczyciele zwracali uwagę, że problemy ekonomiczne w szkole początkowej powinny być uwzględniane przede wszystkim na przykładzie społeczności lokalnej. Pedagodzy w licznych artykułach publikowanych na łamach czasopism oświatowych podkreślali, że najważniejszym zadaniem szkoły początkowej jest przygotowanie do życia, a nie do ekspansji kolonialnej, a to zaś oznacza uwzględnianie realiów codziennego życia dziecka.

Syntetyczny zarys przeobrażeń szkolnictwa w XIX-wiecznych Niemczech przedstawił Karl-Heinz Günther z NRD. Zwraca on szczególną uwagę na powstanie i rozwój szkoły ludowej oraz na trwałość monopolu gimnazjum w szkolnictwie średnim. Wskazuje na sprzeczności pomiędzy rozwojem ekonomicznym oraz postępem nauki i techniki a uprzywilejowaną pozycją gimnazjum w porównaniu z innymi szkołami średnimi. O takiej sytuacji decydowały polityczne i ekonomiczne interesy burżuazji, zainteresowanej kształceniem elity oraz tolerowaniem ubogiej szkoły ludowej, której cel sprowadzał się do podtrzymywania politycznego *status quo*.

Interesującą charakterystykę polityki oświatowej państwa włoskiego w latach 1860—1900 daje Dario Ragazzini. Jej specyfika polegała na tym, że władza ustawodawcza odgrywała minimalną rolę w dziedzinie kształtowania systemu szkolnego, jego struktury, określania celów i treści nauczania. Mimo licznych dyskusji nad różnymi projektami przez ponad trzydzieści lat parlament nie przyjął żadnej ustawy szkolnej. Pełnia władzy spoczywała natomiast w ręku ciał wykonawczych, a ściślej — władz oświatowych.

Proces wprowadzania po 1860 r. obowiązkowych podręczników do szkół włoskich przedstawia w swoim referacie Ilaria Porciani. Po zjednoczeniu Włoch wobec ogromnego zróżnicowania szkolnictwa pod względem strukturalnym, naukowym i ideologicznym wprowadzenie zatwierdzonych przez państwo podręczników było jednym z ważniejszych środków zmierzających do ujednoczenia nauczania oraz zapewnienia publicznego nadzoru nad szkołami. Obowiązkowe podręczniki szkolne miały doprowadzić do zmniejszenia wpływów klerykalizmu w wychowaniu. Wyznaczano im ponadto ważną rolę w dziele kształtowania jednolitego narodu i jednolitej kultury. Posiadanie przez dzieci własnych książek szkolnych miało je wdrażać do systematycznego czytania, ograniczać zjawisko pamięciowego uczenia się, a co najważniejsze — zapobiegać wtórnemu analfabetyzmowi.

Innowacjom w dziedzinie programu nauczania oraz ideologii wychowawczej w szkolnictwie hiszpańskim, a ściślej katalońskim poświęcił swój referat Pere Sola. Dokonał on analizy procesu wprowadzania przedmiotów przyrodniczych i ścisłych do szkół elementarnych oraz roli, jaką

w tym dziele odegrał ruch wolnomyślicielski. Autor dał krótką charakterystykę pedagogicznych koncepcji ruchu wolnomyślicielskiego początków XX w., głównie na podstawie uchwał kongresu wolnej myśli, który odbył się w Rzymie w 1904 r. Na tym tle bardziej szczegółowo omówił działalność na polu nowatorstwa pedagogicznego ruchu wolnomyślicielskiego w Katalonii. Twórcą tego ruchu pn. Escola Moderna był popularny również na ziemiach polskich Francisco Ferrer i Guardia (1859—1909). Wszystkie innowacje wprowadzane przez ruch wolnomyślicielski, jak nauki ścisłe i przyrodnicze, higiena, koedukacja, miały swoje uzasadnienie w teorii wychowania. Nowatorstwa zapoczątkowanego przez Szkołę Nowoczesną — stwierdza autor — nie można oddzielać od optymistycznej i racjonalistycznej teorii wychowania sformułowanej przez ruch wolnej myśli.

Przemiany, jakie dokonały się w szkolnictwie anglojęzycznej Kanady (do 1920 r.), zwłaszcza w zakresie treści nauczania, stanowią przedmiot rozważań Neila Sutherlanda. Kanadyjczycy angielskiego pochodzenia stworzyli własny system szkolny w latach 1840—1880. W okresie między rokiem 1870 a 1920 Kanada przekształciła się w nowoczesny kraj przemysłowy. Wtedy pojawił się silny ruch reformatorski zmierzający z jednej strony do dostosowania nauczania i wychowania do nowych potrzeb społecznych i ekonomicznych, a z drugiej — do wykorzystania w praktyce szkolnej narastającej wiedzy o dziecku. Pedagodzy ukierunkowani „na dziecko” spopularyzowali wychowanie przedszkolne jako ważne ogniwo systemu edukacyjnego, obronili też zasadę umiaru w nauczaniu przed presją zwolenników poszerzania programu nauczania dla zaspokojenia nowych potrzeb społecznych i ekonomicznych. Te dwie grupy reformatorów szkolnych osiągnęły zbliżony punkt widzenia na rolę i zadania nauczania prac ręcznych w szkołach elementarnych, traktowanego nie jako wstępne przygotowanie do zawodu, lecz jako integralna część wykształcenia ogólnego i jako ważny środek „wychowania człowieka”.

Zakres i funkcje innowacji oświatowych wprowadzanych w krajach kolonialnych przedstawia na przykładzie Indii Sureshachandra Shukla. Powstawanie narodowych systemów oświatowych w krajach kolonialnych polegało przede wszystkim na przenoszeniu wzorów z metropolii. Wobec istniejących różnic ekonomicznych, społecznych i kulturowych dokonywało się ono w warunkach konfliktowych. Przedkolonialne systemy oświatowe posiadały ścisłe powiązania z elitą władzy. Z tych względów kolonizatorzy zmuszeni byli tolerować dawne szkolnictwo i prowadzić politykę stopniowej asymilacji zachodnioeuropejskiego systemu oświatowego. Wiele innowacji, jak np. nowe programy nauczania szkół elementarnych, zajęcia praktyczne w szkołach średnich i kształcenie zawodowe, wprowadzonych odgórnie pod presją władz kolonialnych, uległo rychło wynaturzeniom. Zacołowanie gospodarce oraz niska

kultura polityczna i administracyjna stwarzały silne oparcie dla tradycyjnej pedagogiki werbalnej i autorytatywnej. Kształcenie rolnicze zaczęło rozwijać się zbyt późno. Nie wywarło ono większego wpływu na postęp rolnictwa, przyczyniło się natomiast do wzrostu szeregów niższego aparatu urzędniczego, zwłaszcza fiskalnego. Oświata dorosłych zarówno w okresie kolonialnym, jak i pokolonialnym nie przyniosła też większych rezultatów, gdyż nie towarzyszyły jej radykalne zmiany stosunków społecznych. Obejmowała ona głównie wielkoprzemysłową klasę robotniczą.

Analizę zmian w programach nauczania szkół angielskich i walijskich w latach 1945—1970 zajęła się Jean D. Browne. Ustawa szkolna z 1944 r. stwierdzała, iż wszystkie dzieci powinny być kształcone zgodnie z ich wiekiem, indywidualnymi zdolnościami i możliwościami, ale nie określała zakresu treści programowych. Autorka systematyzuje wszystkie czynniki, które po 1945 decydowały o budowie programów nauczania. Należały do nich: egzaminy wstępne do szkół średnich oraz egzaminy maturalne, organizowane przez uniwersyteckie komisje rekrutacyjne, rządowe komitety doradcze, kadre nauczycielską, intelektualistów, głównie profesorów szkół wyższych. Od lat sześćdziesiątych coraz większą rolę w zakresie kształtowania programu nauczania odgrywają władze oświatowe, które inspirują i organizują wiele badań nad problematyką innowacji.

JÓZEF MIĄSO

INTERNATIONAL CONFERENCE OF HISTORIANS OF EDUCATION

Summary

An enlivening in historico-educational studies has been noticeable for some time in many countries. There emerged new societies grouping historians of education, the number of specialistic scientific periodicals increased. At the same time, there grew the tendency to consolidate international co-operation and to initiate comparative studies. These tendencies gave rise to the initiative to establish an international organization; the proposal was submitted by members of the British History of Education Society during an international seminar organized in Oxford in 1978. 55 persons from 13 countries took part in the first international conference „Teacher training in Europe in the period up to 1914”, held one year later at Leuven (Belgium). Participants initiated an organization known as the International Standing Conference for the History of Education. Its objective was to support studies concerning the history of education, to facilitate international contacts, the exchange of information and to organize conferences, seminars and working groups.

The second international conference took place in September 1980 at Jabłonna near Warsaw. The subject of discussion was: Educational innovation in historical context. 65 persons from 18 countries took part, papers were presented at the plenary session and in three working groups. The decisive majority of papers

was devoted to educational innovations in the nineteenth and twentieth centuries. 14 papers are published in their original languages in the present issue of *Studies in the History of Education*. (*Rozprawy z dziejów oświaty*).

Translated by Jan Rudzki

ЮЗЕФ МЁНСО

МЕЖДУНАРОДНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ ИСТОРИКОВ ПРОСВЕЩЕНИЯ

Содержание

На протяжении довольно долгого времени во многих странах мира проявляется оживление исследований в области истории просвещения. Возникают новые общества группирующие историков воспитания, возрастает также количество специализированных научных журналов. Одновременно возрастает тенденция к укреплению международного сотрудничества и ведению компаративных исследований. Из этих тенденций родилась инициатива создания международной организации, с которой выступили члены английского History of Education Society во время международного семинара, организованного в Оксфорде в 1978 г. Годом позже состоялась первая международная конференция в Лувен (Бельгия) на тему „Teacher training in Europe in the period up to 1914”, в которой приняло участие 55 лиц из 13 стран. Участники ее приняли решение относительно создания организации под названием The International Standing Conference for the History of Education (французское название: Association internationale pour l'histoire de l'éducation). Целью ее является поощрение исследований в области истории просвещения, содействие международным контактам и обмену информацией, а также организация конференций, семинаров и рабочих групп.

Вторая международная конференция состоялась в сентябре 1980 г. в Яблонне около Варшавы. Тема заседания сформулирована была следующим образом: Educational innovation in historical context. Приняло в ней участие 65 лиц из 18 стран. Общим числом, на пленарном заседании сессии и в трех рабочих группах, было прочитано 35 докладов. Подавляющее большинство докладов было посвящено нововведениям в области просвещения в XIX и XX вв. В настоящем томе *Научных работ по истории просвещения (Rozprawy z dziejów oświaty)* мы публикуем 14 докладов в оригинальных языковых версиях.

Перевела К. Клёша